

IBBPIS | We know
back

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TZIGARA-SAMURCAȘ, AL.

MEMORII 1919-1930 / Al. Tzigara-Samurcaș - București:

Paul Editions, 2023

3 vol.

ISBN general: 978-606-9703-94-6

vol. 3: ISBN 978-630-6588-01-5

94

Redactor: *Mihaela Enache*

Tehnoredactare: *Paul Editions*

Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Piața Presei Libere, nr. 1, Casa Presei, corp C3, Sector 1, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro, vanzari@pauleditions.ro,

pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

Alexandru Tzigara-Samurcaș

MEMORII

III

(1919-1930)

Paul Editions

AN NOU CU ISPĂȘIRI DIN TRECUT

Anul nou a fost inaugurat printr-o zi cu totul primăvărată, permițându-mi să mă duc să mulțumesc câtorva pictori, care s-au interesat de evoluția gripei ce atâta vreme mă fixase în casă influențând desfășurarea obișnuită a vieții familiale.

De Sf. Vasile, întreaga familie, mămica cu surorile, Marițica cu mama ei, Coana Coralița, și cu copilașii se regăsiră în jurul mesii, bucurându-se de a sărbători pe acela care, atâta vreme, lipsise dintre ei. Căci în lipsa lui, serbarea de Crăciun se petrecuse în surdina, fără tradiționalele cântece, fiind astfel mai sarbedă ca oricând. Iar stăpâna casei neputând părăsi pe bolnavul, căruia se consacrase, nici jucării noi n-a putut procura pentru copilași. A trebuit să se mulțumească cu un mic brad împodobit cu rămășițele din trecut; ca daruri fetițelor, cărți și albume din rezervele uitate, iar lui Sandu, în vederea viitoarelor excursii ale tânărului de șaisprezece primăveri, o trusă de voiaj, în care, spre marea-mi bucurie, s-a mai găsit o bucată de Pear Soap din vremuri bune, care speram că mă va spăla de păcatele imaginare ce pe nedrept mi se imputau.

Prima seară mi-am petrecut-o schițând programul activității viitoare, din care, spre a mea rușine, n-am realizat decât textul Albumului de creștături ale țaranului român, fără a fi terminat, după cum îmi propusese, volumul al doilea din Arta în România din care, înainte de război, fuseseră tipărite mai multe coale, care, împreună cu manuscrisul și clișeele, au fost răvășite prin succesivele transformări ale editurii Minerva, în decursul anilor de ocupație.

Vestea însănătoșirii mele răspândindu-se, am fost chemat la Cotroceni de Principele Carol, pe care la Iași nu-l văzusem, ținând să-mi mulțumească pentru buna stare a regășirii apartamentului său, din care, la timp, cu ajutorul lui Steinebach, s-a înlăturat tot ce nu trebuia să cadă sub ochii ocupanților iscoditori. Asupra multora, dintre nemți și dintre ai noștri, am fost interogat, având ocazia a dezminți multe acuzații nefundate ale unor răuvoitori.

Conu Alecu Marghiloman organizează un dejun anume în cinstea celui rescapé, ce atâta vreme lipsise la apelul săptămânal, cu acel prilej punându-se cep la un nou baril, importat odinioară direct din renumita regiune Cognac din Franța meridională.

Pe când unii dintre frații români mă ocoleau, dacă nu mă ocăreau chiar, aliații, dimpotrivă, căutau să mă cunoască. După vizita pastorului J. A. Dartigne și a locotenentului Garnier, veniți să se informeze despre preoții din garnizoanele germane, la 7 ianuarie, de St. Ion, însuși generalul Berthelot însoțit de comandantul Crouzier au venit să viziteze Muzeul, anunțați fiind din ajun de către generalul R. Rosetti. Foarte familiar și fără niciun fel de rezervă, generalul francez s-a interesat de diferitele costume, admirând mult pe cele din Ardeal, pe care le cunoștea din trecerea sa triumfală pe acolo. După ce a semnat în cartea Muzeului, acceptând propunerea de a vizita și Fundația, m-a luat în automobilul său până la Instituția Regală. Pe drum, s-a plâns de „politica de persoane” ce se face în vechiul Regat, spre deosebire de politica mai sănătoasă a ardelenilor. Venind vorba de prietenul comun, dr. I. Cantacuzino, mă asigură că-i telegrafiasse să se întoarcă, dar a rămas fără răspuns „Car nous avons besoin de gens comme Cantacuzène pour consolider l'Union - et permettez moi de dire nous, en parlant de votre pays, car nous avons les mêmes intérêts”. Constatând la Fundație existența obiectelor de bronz nerechiziționate de nemți, m-a felicitat, recunoscând că, după ce Mackensen m-a scăpat de cererile insistente ale turcilor și bulgarilor, nu am putut refuza să le cedez sala de conferințe pentru cursurile lor, recunoscând că, dacă m-aș fi opus, le-ar fi luat cu forța. Adăugând însă că Iorga nu vrea să se ție conferințe la Fundație, deoarece au fost nemții în aceleași săli, mi-a răspuns: „Il n'a qu'à brûler du papier d'Arménie et puis revenir. Car, à ce compte, on ne devrait pas entrer dans un restaurant, car partout le boche a été”. Plecând, a semnat în condica Fundației, primind și medalia instituției cu efigia Regelui Carol.

Țin să adaug că pe când generalul Berthelot era la Muzeu, Iorga, trecând pe acolo, a întrebat pe sergentul din post dacă e pus să mă păzească pe mine, acesta răspunzându-i că nici nu mai locuim în Calea Griviței, ci la Șosea, iar că automobilul de la poartă era al unor generali francezi!

Fiind ziua Sf. Ion, m-am dus, după-amiază, să felicit pe I. Bogdan, la care survenind Iorga, nou venitul s-a refugiat în odaia copiilor, văzându-mă, iar eu am răspuns, că mă bucuram să constat că-i era rușine de infamiile ce răspândise pe seama mea. Cumnatul său, Bogdan Duică, s-a dus să-i explice că de la nemți aflase cât l-am apărat, căutând să-l scap de exportarea în Bulgaria, dar Iorga n-a vrut să-l asculte, pretextând că se ferea de mine, aflând că voiam să-l împușc!

Cu acest neînsemnat incident se inaugură, pentru mine, noua perioadă a persecuțiilor, precedate de numeroase interogatorii pe la Curtea Marțială și confruntări, toate cu ecouri atât de neplăcute în ziare, după cum se va vedea.

Chemat la Curtea Marțială, am fost supus de procurorul Niculescu-Bolintin unui lung interogator asupra cauzelor rămânerii mele în Capitală, ca și asupra numirii ca prefect al Poliției. Asupra motivelor documentate prin care am răspuns procurorului, nu voi mai reveni aici, ele fiind bine cunoscute din expunerile anterioare. Asupra rolului lui A. Sturdza și a uneltirilor în această afacere ale lui Hentsch Lupu Virgil Arion n-am putut da amănunte, invocând scrisoarea lui Sturdza, redată mai sus, doveditoare că eram cu totul străin de această înscenare, ca și de pretinsa reuniune antidinastică de la Simionescu.

Alte convocări la Curtea Marțială au urmat: căpitanul Zătreanu mă întreabă asupra lui Elefteriadi de la Institutul meteorologic, care, la îndemnul meu, a predat lui Tülff o tabela asupra climei ultimilor doi ani. Unde e crima? - Procesul lui Verzea întreținea atmosfera împotriva tuturor celor rămași în țară. Dintre ziare, unele redau debaterile cu declarațiile martorilor, altele, liberale îndeosebi, căutau să mă implice și să anunțe chiar arestarea mea. Altă dată, împreună cu Marghiloman și D. Dobrescu, am fost citat ca martor în afacerea maiorului Cristescu, autorul unor medalii comemorative. Mai târziu Bolintin m-a luat cu el, la Văcărești, unde am fost confruntat cu cei de la Simionescu, pe care i-am apărat, neștiind dacă au semnat, deoarece cu generalul Iaru - pe care atunci l-am cunoscut - am plecat înainte de sfârșitul adunării.

Stere și Coandă foarte calmi, Pătrășcanu nervos, Verzea limbut, Simionescu turtit. În curtea închisorii am văzut pe Ion Slavici, calm și resemnat. Cei cu așa-zisul complot antidinastic au fost liberați, după ultima confruntare.

Din fericire hărțuielile cu Curtea Marțială erau întrerupte prin vizite străine, redându-mi liniștea răpită de către frații mei. Astfel, în afară de vizita generalului Berthelot, mulți alți ofițeri străini au vizitat Muzeul și Fundația. Colonelul du Tilly din S. M. al generalului a ținut chiar să revie predându-mi un nr. din *La Bourguignotte*, *Journal des Poilus de Salonique* în care era reprodusă, după desenul unuia din ofițeri, l'église orthodoxe roumaine en Albanie.

În registrul Muzeului mai sunt înscrși... Commandant de l'armée française d'Orient, le général Pathe.

După un prânz în casa noastră, du Tilly, în curent cu agitațiile

Iorghiste, s-a înscris chiar în albumul fiului meu cu „Souvenir fidèle et reconnaissant d'un officier de la vieille France amie”.

Du Tilly știa că am fost prefectul român sub ocupația germană, deoarece la Poliție m-a cunoscut întâi, venind din partea generalului Berthelot să-mi ceară amănunte asupra garnizoanelor din Capitală.

La mărturiile ofițerilor vin să se adauge acele ale civililor: pe hârtia oficială din Paris „Ministère de l'Instruction publique et des Beaux-Arts, Inspection générale”, J. Luchaire termina scrisoarea sa astfel: „Nous tenons aussi tous deux à vous dire combien les instants passés dans votre famille nous ont été agréables. Nous espérons vivement vous revoir bientôt à Paris et nous vous prions, en attendant de croire à notre sincère sympathie. (ss) J. Luchaire”.

În același album mai găesc și semnăturile membrilor Misiunii americane pentru repatrierea prizonierilor de război sub conducerea lui Leon Matassariu, alias Saitmann, născut în Moldova; a căpitanului italian V. d'Ercole, U.S. Army, care la 26 febr. semnează în același album: „En souvenir des belles heures passées en compagnie du Prof. Tzigara-Samurcaș et de sa charmante famille”, în care, adaug, era fericit să vorbească în limba lui maternă, prima limbă vorbită de soția mea, născută la Napoli.

Pe aceștia și pe colegii lor (cap. Nehl, lt. Barbous) din U.S. Army, am condus pe la monastirile din jurul Capitalei.

Și români, neintoxicați de atmosfera bucureșteană, au venit să mă vadă. Flondor și cu Roșca, din Cernăuți, în drum spre Paris, mă vizitează, deși d'alde Nistor le spusese să mă evite. Ardeleni ca Cicio Pop îmi trimit vorbă că nu dau crezământ infamiilor contra mea. Braniște și Mocsoniy vin de asemeni să mă vadă, asigurându-mă că nu dau crezare infamiilor colportate în contra mea.

Prin binevoitoarele cuvinte ale acestora și ale străinilor menționați mă consolez de injuriile alor noștri!

CEI RĂMAȘI ȘI CEI PLECAȚI

Sub acest titlu a apărut în *Universul* din 13 februarie 1919 următorul articol pe care-l reproduc în întregime, pentru că redă părerea unui „nepărtinitor”, asupra situației de atunci:

„Este mare lucru să te înalți peste anumite porniri sufletești și să recunoști în mod larg drepturile altuia; dar tocmai aici stă superioritatea de civilizație a cuiva. Din nefericire noi suntem departe

de acest spirit de îngăduință; nu e zi să n-azi cât e de nesocotit dreptul altuia și să vezi că aproape toți nu cred că este bun și alt chip de a înțelege lucrurile decât al lui.

Pentru azi să privim chestiunea numai dintr-un punct de vedere; doar sunt atâtea!

S-a întâmplat nenorocirea că o parte din țara noastră să fie ocupată. Va fi destul timp să se vorbească de aceste vremuri și de plecarea unor persoane în Moldova. Majoritatea populației din Muntenia și Oltenia a trebuit însă să rămâie aici, a suferit și a așteptat în tăcere zilele bune, pe care soarta ni le-a adus abia acum. O pornire răutăcioasă contra celor ce au rămas aici a început să se observe de câțva timp, fără a se face vreo deosebire. Pare a se răspândi în cercuri din te în ce mai largi părerea că acei care au rămas aici sunt nemțofili, sunt trădători. Vezi aceasta în viața particulară, în discuții, în gazete și o surprinzi chiar la oameni serioși, sus puși, din care nu te-ai fi așteptat. Mulți n-o spun formal; recunosc în față că «ocupații» au suferit, dar în spate îi insultă, în anumite articole, cuvântări, par a-i plânge, dar nu scapă prilejul de a le arunca învinuirii; în tot cazul «liberii» par a privi cu mult dispreț pe «robii», pe «ocupați».

Și de ce sunt învinuiți? C-au trăit sub nemți fără a se bate cu ei la orice moment, c-au primit să poarte «ausvaisuri», să se prezinte la control, c-au văzut steaguri nemțești pe stradă și au tăcut, că n-au făcut mereu revoluție contra dușmanului etc.

Această părere nu numai că este o greșeală, dar constituie și o mare nedreptate. Dacă este cineva care a suferit în acest război, după soldații care au luptat efectiv pe câmpul de operații și după prizonieri, sunt locuitorii din teritoriul ocupat. Sufletele cinstite când s-au întors din Moldova și au văzut că atmosfera faimoasei păci e destul de dulce pentru ocupați față de ce înduraseră lunile anterioare, grozav de amară însă pentru cei care veneau din țara liberă, au spus în mod unanim că adevărații martiri sunt cei din teritoriul ocupat. Mulți, care ardeau de dorul de a-și vedea familiile, cu toată dragostea ce-i reținea lângă căminul revăzut, ar fi vroit să plece, după două zile, în Moldova.

Sunt convins că dintre români sau aliații lor, 98 la sută ar fi fugit dinaintea năvălirilor, dar cu ce și unde? Câți au putut să-și strămute, dacă nu toate cioburile gospodăriei, cel puțin toți membrii familiei? Câți aveau automobile ca să fugă cât mai repede din fața dușmanului ori fonduri cu care să ajungă cât mai departe?

Dar chiar dacă s-ar fi găsit mijloace supraomenești ca să plece toată populația, prin aceasta s-ar fi servit sau s-ar fi deservit cauza neamului? Pe de o parte, nu numai că s-ar fi îngreuiat, dar s-ar fi făcut

imposibilă viața populației din Moldova. Întrebați-i pe moldovenii! Pe de altă parte, s-ar fi făcut un mare servici dușmanului, care n-ar mai fi fost ținut să lase acestei nenorocite populațiuni parte din provizii.

Că s-au supus ordonanțelor nemțești?

Dar ce vroiați să faceți o populație dezarmată, în mâinile unui dușman armat până-n dinți, stăpân pe provizii, stăpân pe tot? Să facă revoluție? Cercetați și veți afla cu câtă strășnicie au fost gătuiți pe ici pe colo unii care comiteau aici greșeli. Și la ce rezultat s-ar fi ajuns cu revoluția populației din teritoriul ocupat decât la masacrarea ei?

Mai multă rezistență, nu revoluție!

Atât cât a fost posibil s-a făcut, poate chiar mai mult. Cine știe cum s-a purtat populația Capitalei în chestia sărbătorilor Paștelui din 1917 și ce atitudine au avut și în alte împrejurări anumite corpuri și persoane va recunoaște că și-au făcut mai mult decât datoria.

Dar e curios că principalii acuzaatori sunt tocmai acei care ar trebui să tacă. Cei care au fugit cât mai departe au dreptul să vorbească? Cei, care s-au repezit la Tokio, în America ori s-au adăpostit prin cine știe ce hotel bine încălzit din Rusia în vreme ce «ocupații» alergau prin zăpadă de 1 metru după lemne ori să-și scoată hârtiile cerute de ordonanțele lui Mackensen?

Ce naivi acești «robi» că nu întrebau pe «patrioții» rătăciți, dacă trebuie sau nu să se supună nemților!

Cei care au plecat luându-și tot ce aveau și n-au dat nimic de rechiziție neamțului sau care întorcându-se și-au găsit totul intact, grație vreunui neam din «Mittelmächte»? tocmai ei să vorbească?

E adevărat că s-au găsit unii români - extrem de puțini - care prin poziția lor ar fi putut opune mai multă rezistență neamțului sau care au avut anumite avantagii de la el. Trebuie însă procedat cu multă băgare de seamă când se va judeca purtarea unuia sau altuia; trebuie cercetat cu multă atențiune dacă se putea face mai mult ori nu, dacă au avut cu adevărat avantagii sau nu, dacă nu cumva preținsele avantagii au servit mai mult țara decât pe individ, dacă merită sau nu a fi criticați.

Dreptatea să fie dreptate pentru toți.

Și dreptatea cere să nu judece sub impresia momentului și influențată de patimi.

În tot cazul pornirea ce se observă contra ocupaților, în genere alimentată tocmai de cei care n-au dreptul să vorbească, este de neiertat. Nu-i vorba de înfrățirea care trebuie să domnească și să se înfăptuiască în aceste vremuri, uitându-se trecutul: este vorba de

dreptatea care trebuie să li se facă ocupaților de a nu li se mai arunca în față dispreț și o privire înjositoare numai fiindcă au fost robi.

Individual și pentru motive juste și puternice cel vinovat să își merite disprețul, în general însă ocupații au fost martiri. Dreptatea trebuie să li se recunoască!

(ss) Nepărtinitor”.

Cât adevăr cuprinde acest articol reiese din jelaniiile de mai târziu chiar ale lui N. Iorga, care la întoarcerea din fuga sa la Iași se arată așa de intransigent față de cei rămași sub ocupație. Astfel în ale sale *Memorii* (vol. III) din 30 iunie 1922, el însuși ajunge să se plângă de nedreptățile ce i se fac:

„După injuriosul articol prin care Păltânea mă prezintă ca dușman al Franciei - cutare strigă că trebuie să fiu împiedecat de a prinde rădăcini și în Paris mi se aduce o scrisoare a lui Montandon, vechiul informator al revistei *Mercure de France* cu privire la «literele române», care chemat de mine, naiv, ca martur, declară, cu insulte, că am fost laudătorul Germaniei și batjocoritorul Francezilor «înainte și după război până la victorie» și că e o nerușinare să fiu corespondent al Academiei de Inscricții și director al Școlii românești din Paris. Scriu lui St.-Aulaire pentru o mărturie”.

Caută să se aperse prin mărturiile altora, pe când nu vrea să îngăduie altora să se aperse împotriva calomniilor debitate din belșug de către el.

Spre luare de seamă numai s-au reproduș tânguirile Iorghiste din ale sale proprii memorii.

PRIMUL, DAR NU ULTIMUL MEU CALVAR

Hazlii sau anodine la început, atacurile eroilor-civili, întorși din Iași, deveniră tot mai dârze și amenințătoare. Apărând în ziarele oficioase sau chiar oficiale, deci sub scutul cenzurii, ripostele apărării erau de cele mai multe ori înlăturate¹, lăsându-mă să beau și acest potir al amărăciunilor.

¹ Încercarea mea de a strecura o dezmințire în *Adevărul* s-a desfășurat astfel: lată scrisoarea mea din 5.11.19 adresată lui C. Costa-Foru: „Spiritul larg care deosebește articolele d tale de toate celelalte ale vremii încărcate de patimi, în care trăim, mă autoriza să-ți adresez rugăminta de a da ospitalitate, în ziarul d-tale, aici alăturatul răspuns al meu. Cred că spiritul de cavalerm, ce întotdeauna te-a distins, nu va îngădui ca, oricare ar fi cel vizat, să fie acuzat fără probe și să i se răpească dreptul de apărare.

Calomniatorii aveau tot interesul să împiedice de a vorbi pe aceia care erau mișelește atacați. Repetatele mele citări ca martor sau informator la Curtea Marțială, interpretate fiind drept acușări, întrețineau atmosfera de suspiciune, atât de favorabilă insinuărilor.

Ca dovadă a atmosferei ostile, ce se întreținea împotriva mea, voi înșira aci, ca exemple, unele numai din insidioasele și viclenele inserate ale presei.

Campania este inaugurată, bineînțeles, de năbădăiosul *Neamul românesc* al lui N. Iorga în al cărui nr. din 8 febr. 1919, pe pagina întâi, citim:

1) Sub titlul „La o încercare de polemică”. „În *Steagul*, fostul profesor de poliție sub ocupația germană, d. Tzigara-Samurcaș, pe care l-am văzut în foile germane (care? n.n.) «sărutând mâna» lui Wilhelm al II-lea, încearcă, aruncând vorbe groase, o polemică de presă.

Nu vom face această greșală de a aduce înaintea opiniei publice un proces care de mult se cere a fi adus înaintea altor instanțe”.

2) Ca urmare *Adevărul* din 11 febr. 1919 publică, tot în pag. 1, sub titlul „Kaiserul la Curtea de Argeș”, fotografia ce am reprodus într-un capitol anterior, în care, drept, ca și stâlpul pe care mă profilez, întâmpin pe Wilhelm II. Sub clișeu ziarului, așa de îmbăcsit, încât abia se pot recunoaște persoanele, ziarul adaugă: „Ilustrația pe care o reproducem azi, învederează, prin atitudinea smerită a omului descoperit, care întâmpină pe Kaiser în fața cavoului regelui Carol, rolul pe care l-a jucat d. Tzigara-Samurcaș sub ocupațiunea nemțească”.

3) În *Neamul românesc* din 13.11.19: „Nici o conferință nu se poate ține, și nici o lecție, la Fundația care, supt directorul pe care-l are și care a fost prefectul de poliție al lui Wilhelm al II-lea, a servit

Acesta fiind cazul meu, rămâne să hotărăști și, în caz că nu vei reuși a strecura alăturatul articol, din cauza piedicilor ce-ți va pune colaborarea în care te afli, te rog a-mi inapoia manuscrisul.

Cu amicale salutări al d-tale vechi prieten. (ss) Al. Tzigara-Samurcaș”.

La care am primit răspunsul următor: „Iubite domnule Tzigara-Samurcaș, eu aș fi dat de îndată publicației întâmpinarea ce ne-ai trimis. Nu sunt însă decât un oaspe la *Adevărul*, unde acela care hotărăște în casa lui are alte vederi ca mine în chestia celor care au ocupat funcții publice sub germani.

Cu atât mai rău îmi pare că nu te pot satisface, cu cât îți sunt dator d-tale foarte multa amabilitate de pe timpul când erai prefect de poliție și sunt convins ca îndatoririle ce mi-ai făcut mie, le-ai făcut tuturor aceluia care sub ocupație s-au adresat dumatiale, deoarece te știu amabil din fire și serviabil din convingere.

Primește o dată cu regretul meu încredințarea perfectiei mele considerațiunii (ss) C.G. Costa-Foru”.

ca local de propagandă pentru interesele nemțești, jignindu-se în chipul cel mai crud așa popor nenorocit.

Până la dezinfectarea radicală a localului, la Fundație poate vorbi numai cine a chemat și a găzduit pe nemți. Cine s-ar duce să asiste ar dovedi o stranie concepție despre demnitatea națională. Noi ne-am făcut datoria, semnalând și acuma un lucru care nu se poate”.

4) Concomitent, la Iași, în *România* din 23 febr. 1919, editorialul semnat de însuși Take Ionescu mă cinstește astfel: „O cunoscută secătură, un Tzigara-Samurcaș primește să fie numit de nemți prefect de poliție”.

5) *Epoca*, din 3 iunie 1919: „Curtea marțială continuă cercetările în afacerea Tzigara-Samurcaș și e pe punctul de a lua hotărâri care nu vor fi tocmai plăcute pentru fostul prefect de poliție al regimului de ocupație”.

6) *România* din 20 mai 1919: „În aceeași zi în care s-a lansat mandat de arestare împotriva dlor Pătrășcanu, Coandă și Ciorăneanu, d. Samurcaș a fost pofit la Curtea Marțială, unde a fost ținut aproape o zi întregă. Nu mai era nici o îndoială chiar pentru prietenii d-sale că a fost arestat”.

7) *Adevărul* din joi 15 mai 1919: „Se dă ca sigură arestarea d-lui Tzigara-Samurcaș, fost prefect sub ocupațiunea germană”.

8) *Vestea* din 14 mai, la ultime știri: „Curtea Marțială a Corpului II de armată a ordonat și arestarea fostului prefect de poliție Tzigara-Samurcaș”.

9) *Îndreptarea* din 14 mai: „Orele 2 d.a. Se dă ca sigur pentru azi arestarea dlui Tzigara-Samurcaș, fostul prefect”.

10) *România* din 28.III. Sub titlul: „Din murdăriile fostului prefect nemțesc de poliție Tzigara-Samurcaș”, ziarul adaugă: „În nenumărate rânduri ne-am manifestat revolta noastră contra ignobilului individ care, primind de la Comandatura germană slujba de prefect al Poliției Capitalei, nu a făcut nimic altceva decât să încerce pe toate căile să ne compromită. Un exemplu doveditor nu numai al ticăloșiei acestui terorizator al Capitalei, dar și al relei sale credințe, este următoarea ordonanță semnată de dânsul și dată la 27 ian. '17”. Și după textul, cunoscut, al ordonanței emisă de guvernământul german, comentatorul adaugă: „Ordonanța a fost dată și executată în așa fel, încât să nu se poată fi făcut nici un control asupra numărului obiectelor adunate. Cine a profitat de pe urma acestor rechiziții forțate nu se știe, dar fostul prefect desigur că e vinovat de complicitate la incorectitudinile săvârșite”. Mă mir că nu am fost anume ștamplat ca profitorul acelor rechiziții.

11) *România* din 25 martie (2 aprilie 1919) sub titlul „Slugile nemților” scrie: „Aflăm că la Universitate circulă printre studenți ideea unei greve organizate contra profesorilor care au avut în timpul războiului nostru atitudine nepatriotică. Primul vizat este d. Tzigara-Samurcaș, care prin persistența hotărârii de a-și continua cursul la Fundație, cu toată ostilitatea ce i se arată, sfidează pe toți cei ce simt adevărat românește. Acest slugoi nemțesc nu înțelege că trebuie să înceteze odată cu atitudinea sa, fiindcă altfel se poate aștepta la ceva mai urât decât lecția ce a primit-o în ultimul timp”.

12) Ca încheiere, trecând peste multe alte amabilități, reproduc acuzarea cea [mai] întemeiată și mai elegantă ca stil, apărută în *România* din 7.11.1919:

„Licheaua levantină-nemțească Tzigara, fostul agent polițienesc al lui *Politische Abteilung*, se plânge într-un *Tagblatt* oarecare că rectorul Universității și d. Iorga i-au întors spatele cu scârbă, acuzându-l de spionaj și de trădare. El se apără invocând activitatea lui de intendent al grajdurilor palatului și al unor geambași politici. Ba chiar își permite unele impertinențe față de acuzatorii lui. Decât, licheaua levantină-nemțească nu pierde nimic așteptând”.

Campania presei era susținută de aceea a guvernului, care, peste capul ministrului de interne, prietenul V. G. Morțun, ordonase o anchetă severă la Poliție, de unde nu mi s-a putut produce nici o vină, deși s-au scotocit toate dosarele și s-au supus interogatoriilor amenințătoare toți foștii mei colaboratori. Însuși Morțun, mirat de rezultatul absolut negativ al anchetei, mă întrebă cum de m-am ținut să nu fi făcut nici un abuz? I-am răspuns că nu m-am ținut deloc, căci nici nu te poți ține, timp de doi ani, fără să cazi în păcat, dacă ai vreunul; secretul era că am fost așa cum sunt totdeauna.

Timpul, care alină toate, temperă și ura celor care se obosiră lătrând în zadar și văzând că nu pot găsi împotriva mea un argument mai palpabil, în afară de răutatea ce-i caracteriza. Curând însă aflând spre a lor deznădejde că nu căzusem pradă gripei spaniole, așa cum sperau, voinicoșii anonimi inventară așa-zisa campanie universitară la care se adaugă și polemica cu Viitorul în chestia Sabinei Cantacuzino.

Măhnirea și zbuciumarea ce mi-au pricinuit aceste hidoase împerecheri de minciuni și de ură nu le pot resimiți decât aceia care vor fi urcat ca și mine asemenea calvar.

DE LA VORBE LA FAPTE: ASALTUL CONTRA FUNDAȚIEI

Nemulțumiți cu campania de presă, eroii civili se grăbesc să traducă în fapte amenințările lor, având de scop eliminarea mea de la Fundație, din Comisia Monumentelor istorice și de la Muzeu. O spune fâțiș *România* din 27 febr. 1919: „Agentul nemțesc Tzigara a fost izgonit de la C.M.I. Azi sau mâine va fi dat afară și de la Fundație, și de la Muzeul etnografic, și de la Școala de belle-arte, și de la... În sfârșit!”.

În realizarea primei lor intenții, ei caută să împiedice orice conferință la Fundație. Neamul românesc, decretând prin inseratul reproduș în capitolul precedent sub nr. 3, că „asemenea lucru nu se poate”, adaugă: „Se anunță o conferință a d-lui Prof. Marin Ștefănescu la Fundația Carol, în folosul Societății ortodoxe. Conferențiarul, un viteaz ofițer greu rănit pe front, de două ori, ne e foarte simpatic și n-avem nimic contra Societății ortodoxe”. Urmează somația citată sub Nr. 3, care a intimidat pe viteazul ofițer într-atât, încât a renunțat să mai vorbească, pretextând că Poliția l-ar fi împiedicat, ceea ce nu era deloc adevărat.

O a doua încercare e în contra cursurilor de istoria artei, pe care la 2/15 februarie le reluam, cu aceeași afuență de auditori ca în trecut. În urma excitării studenților contra acestui curs am fost într-adevăr împiedicat să vorbesc în sâmbăta următoare. Îndată după urcarea pe estradă un pretins student, în pelerină militară, mă apostrofă, spunând că deoarece a fost pe front nu putea admite ca cei care au servit sub nemți să fie educatorii tinerimii. Cu toate protestările mai multora dintre auditori, gălăgia fiind mare nu pot să fiu auzit, deși majoritatea susține continuarea cursului. La cererea legitimării acelor care protestau nu mi se dă alt răspuns decât reluarea vociferărilor. Aflu că inițiatorul scandalului nu e altul decât Ciuceanu, secretarul lui Iorga de la *Neamul românesc*, și alți studenți de la Facultatea veterinară. Ciuceanu nu era student, iar de la Facultatea de litere nu era nici unul printre scandalagii!

Neputând potoli zgomotul, mă retrag adăugând că, față de brutalitate, cel mai cuminte e nevoit să cedeze. Inspectorul de poliție Gustav mă sfătuiește să nu părăsesc Fundația înainte de a se fi răspândit cei care așteptau ieșirea mea, spre a continua manifestația ostilă.

Ziarele canibale jubilează. După *Îndreptarea* din 13 III, chiar *Dacia*,

cea de curând înființată, se asociază la bucuria celorlalte consoarte, raportând: „În loc de curs a fost o dispută între studenți și d. Tzigara. Pe când profesorul se pregătea să vorbească, se ridică un student, cu vocea vibrând de emoție, și spune că localul Fundației este al studenților, care au ceva de răfuit cu fostul prefect de poliție sub ocupație”.

Inutil să reproduc atât atacurile cât și apărarea din *Steagul și Le Progrès*, încheind cu eleganta concluzie a României din 20 mart./2 aprilie: „Acest slugoi nemțesc nu înțelege că trebuie să înceteze odată cu atitudinea sa, fiindcă altfel se poate aștepta la ceva mai urât decât lecția ce a primit-o în ultimul timp”. Și spre a nu mă lăsa în dubiu la ce mă puteam aștepta, România din 12/25 III adaugă: „Ministerul Instrucțiunii trebuie să ia măsuri grabnice: Tzigara trebuie să fie izgonit imediat din învățământ, fiindcă nu mai poate avea autoritatea morală de a educa tineretul. Sfidarea trebuie să înceteze. Nerușinarea nu mai poate fi tolerată”. Reclamând cazul decanului Facultății, am primit răspuns că numai rectorul avea cădere să intervieve.

Dar nu numai pe mine m-au împiedicat să vorbesc, ci și pe profesorii secundari care s-au întrunit într-un fel de congres la 14 februarie. De astă-dată scandalul a fost provocat de Mihalache Dragomirescu, căruia Iorga îi și promisese locul de director al Fundației, după îndepărtarea mea. Președintele adunării, directorul de liceu Nanu, cedând față de zgomotul produs, congresul a fost amânat cu toate protestările profesorilor secundari Haneș și Ienache Ionescu, care nu au recunoscut rolul de cenzor al lui Dragomirescu.

Diferitele asalturi împotriva Fundației au dat greș: stăpânul instituției nu s-a lăsat intimidat și n-a făcut pe placul răzvrătiților.

CĂRTURARUL VASILE PÂRVAN

Pentru a asigura întreaga obiectivitate în judecarea personalității lui Vasile Pârvan, voi căuta să mă bizui cât mai mult pe păreri altora asupra lui. Înfațișarea lui ne-a dat-o chiar Tudor Argezi, într-una din „tabletele” sale, cu prilejul comemorării a 20 de ani de la moartea tânărului profesor, ce abia trecuse de 40 de ani (*Adevărul*, 13 iunie 1947): „Îl văd și acum - scrie Argezi - fără să-l fi cunoscut față către față, ascetic, uscățiv, îmbrăcat în negru sever, cu o haină pe el încheiată sus, cu o manta flotantă de pelerin și misionar. Tip de pastor de congregație calvină, acoperit cu o pălărie mare, asortată cu costumul și cu sufletul lui adânc și trist”.

Un alt intelectual de mare suprafață, Paul Zarifopol, într-unul din subsolurile sale luminoase din *Adevărul*, tratând despre „optimismul pedagogic și pornind de la tipul pedagogului absolut, Mariu Chicoș Rostogan al lui Caragiale”, ajunge la concluzia că noii generații, animată de „sufnul gros al optimismului pedagogic”, îi lipsește „simțul autenticității, dar înainte de orice, simțul ridiculului. În cazurile bune, minimele burghezi cu reale vocațiuni intelectuale dau totuși tipuri penibile de poseurs greoi”. Și exemplificând concluzia sa, Zarifopol adaugă, în imediată continuare „cer iertare memoriei în totul respectabile a lui Vasile Pârvan pentru că, în interesul neapărat superior al obiectului, trebuie să-l numesc pe dânsul ca pe cel mai mare exemplu de deformare pe care l-am întâlnit vreodată în grupul de tipuri de care vorbesc”.

A mai revenit Zarifopol cu un studiu amănunțit asupra lui Pârvan, în „plicticoase fantome” din *Conv. lit.* din febr. 1934, pp. 107-114, în care, de astă-dată, abundă în exemple de tot felul pentru a dovedi acel „monument obez al beției de cuvinte” de care, în atâtea rânduri, se face vinovat Pârvan.

Ne mai arată cum micuțul românaș, în scrierea sa despre Marcu Aureliu, afirmă că „toți care au scris înaintea lui despre împăratul filosof au fost oameni lipsiți de «înrudire sufletească» cu marele Marcu”.

Tot Pârvan mai „vorbește despre neînțelegerile și uitările lui Mommsen, în populara sa istorie romană”, și după ce înșiră repetarea, până la obsesie, a unor cuvinte sonore ca „cosmos”, „ritm”, Zarifopol amintește asemănarea cu aceleași apucături ale lui Ionescu-Gion, pe care Rădulescu-Motru le înfiera în articolul său despre „Literatura patologică” publicat tot în *Conv. lit.*

Înfățișarea exterioară dată de maestrul Argezi se îmbucă perfect pe calapodul intelectual, așa de real conturat de adâncul psiholog Zarifopol.

De altfel dorința de a poza, de a-și da atitudini interesante se manifestă și prin cunoscutul incident pe chestia intrării noastre în război. Fără ca până aici să se fi manifestat pe tărâm politic, Pârvan ia, deodată, o atitudine pronunțată, ținând chiar la Ateneul Român „o conferință contra idealului național al neamului românesc” după cum publică, în caractere osebite, Epoca din 11 nov. 1914, adăugând că „publicul a protestat, dar de la primele cuvinte acel profesor universitar român trebuia dat afară. Îl cheamă Pârvan. E un mizerabil”, încheie ziarul. Urmează în același ziar întâmpinarea celui acuzat împreună însă cu protestele profesorului N. G. Popovici și ale generalului Frangulea.

Atitudinea lui Pârvan devenind tot mai provocatoare, el este chiar atacat pe această temă, după cum, deși neobligat, singur destăinuiește prin scrisoarea sa din 20 aprilie 1915, publicată în *Universul* și Minerva, prin care declară că „ieșind azi la 12 și jumătate de la Muzeu, am fost atacat în stradă de mai mulți indivizi necunoscuți dintre care doi m-au lovit de mai multe ori strigându-mi: ești un trădător de neam. Unul dintre ei s-a numit singur, Cazimir. Având în vedere că paza cetățenilor stă în grija poliției, am adus lucrul la cunoștința celor în drept, iar pe de altă parte am cerut d-lui procuror general autorizația de a purta revolver cu care să mă pot apăra de cetele de indivizi de speța celor de mai sus”. Urmând, în *Epoca* din 23 april, răspunsul celor denunțați, Al. V. Cazimir, fost magistrat, avocat, directorul ziarului *Patruia*, incidentul a luat o amploare tot mai mare, spre mulțumirea orgoliului autor.

În ciudata contrazicere cu această atitudine germanofilă apare apoi fuga lui Pârvan la Iași, ducând cu el, spre așa-zisa mai mare siguranță, tezaurul de la Pietroasa, precum și cele mai prețioase piese ale Muzeului, care, tot spre și mai mare siguranță, au fost cărate la Moscova, de unde nu s-au mai întors!

Și în privința activității științifice a lui Pârvan voi recurge la aprecierile celor în drept. Prima dare de seamă despre lucrările lui se găsește în *Monitorul oficial* din 23 oct. 1910, unde la pag. 6681 sq, se publică diferitele rapoarte ale Universităților din București și Iași referitoare la numirea lui Pârvan ca profesor agregat definitiv la Catedra de istorie antică și epigrafie, la București. După rapoartele scurte, dar favorabile ale lui Iorga și alții, urmează o lungă expunere a profesorului de grecește D. Burileanu, în special asupra lucrării principale a candidatului, M. Aurelius Varius Caesar și L. Aurelius Commodus. În 11 pag. ale *Monitorului*, Burileanu critică scrierea în care se afirmă „că e luată dintr-o lucrare străină și anume din Encyclopedia Paul Wissowa”, din care s-au copiat, fără a cita sorgintea, numeroase pasagii întocmai, după cum dovedesc coloanele puse față în față pe mai multe pagini din *Monitor*.

În concluzie se mai adaugă că „dl Pârvan concurează la Catedra de istoria antică unită cu epigrafia, specialitate în care d-sa n-a scris până acum un rând; e ușor de văzut că recomandarea sa la o atare catedră e contrarie legii și nu va putea fi confirmată”. În asemenea condiții, sfârșea raportului, „recomandarea d-sale devine o ilegalitate, dacă e tradusă în fapt”.

Cu tot raportul defavorabil și al profesorului Bărbulescu de la Iași, numirea a fost confirmată de ministrul Haret.

Numit profesor definitiv, director al Muzeului de Antichități și conducător al tuturor săpăturilor din țară, ales, tânăr, membru al Academiei Române, Pârvan s-a bucurat de o stimă tot crescândă în cercurile intelectuale din țară, mai ales în urma apariției voluminoasei sale lucrări *Getica, o încercare de protoistorie a Daciei*, Buc. 1927, un volum de 850 pp. cu numeroase desene și planșe în afara de text și un rezumat în franțuzește.

Era omul zilei, de care începuse să aibă teama chiar și mai bătrânul N. Iorga, care, deși sufocat de succesele rivalului său, nu îndrăznea să-l atace fățiș². Târziu numai, 1939, 22 febr., laudând pe decedatul secretar al Academiei, Țițeica, Iorga adaugă: „Pârvan, plin de mari planuri romantice, s-a așezat în acel rost cu gânduri de transformări revoluționare, întipărite de personalitatea lui năvălitoare”. Pentru o dată Iorga este de aceeași părere cu Zarifopol asupra exuberanței caracteristice a acelei spețe de poseurs, ilustrate de Pârvan.

În culmea gloriei, tipul de profesor calvin, cum i-a zis Argezezi, se căsătorii cu nepoata decanului Ioan Bogdan, având nefericirea să piardă însă curând pe tânăra soție, căreia îi dedică o serie de imnuri, presărate cu formule eline, pe care, neînțelegându-le, decanul cerea altora să i le tălmăcească, adresându-se, în cele din urmă, filosofului generației tinere, lui Const. Antoniadă, care și el se declară incapabil de a pătrunde proza colegului său.

Adorat de tineretul universitar, pe care-l fascinasă prin formulele sale magice, temut de semenii săi, Pârvan, cuprins de o activitate tot

² Indirect a mai încercat Iorga să atenuze meritele fostului său coleg, insinuând prin al său *Neamul Românesc* că lui, iar nu lui Pârvan, se datorește înființarea Școlii române din Roma. Contra acestei afirmări a foaiei Iorghiste, docentul universitar Radu Vulpe, într-un lung articol, publicat în *Universul* din 16 febr. 1933, arată că, cu ocazia serbării a 10 ani de la înființarea Școlii din Roma „o regretabilă notă discordantă a făcut doar redacția *Neamului Românesc*, care a trecut sub tăcere numele lui Vasile Pârvan, ținând în schimb, cu o forțată insistență, să facă a se crede că Școala română din Roma ar fi o realizare a d-lui Iorga și că lui i s-ar cuveni recunoștința pentru roadele acelei instituții. Excesul de zel al redacției *N. R.* întru slăvirea d-lui Iorga ia de data aceasta prea mult forma unei brutale profanări a unui mare defunct, pentru a putea fi trecută cu vederea. Căci N. R., încercând a inversa disproporția contribuției celor două personalități la realizarea Școlii din Roma, atribuind d-lui Iorga ceea ce se cuvine numai lui Vasile Pârvan și negând acestuia cele mai evidente merite, comite mai mult decât o mistificare. Comite o incalificabilă împietate, pe care nici necesitatea subalternă de a exalta gesturile directorului său nu o poate explica și cu atât mai puțin o poate scuza”.

Contrar obiceiului, Iorga nu a protestat de astă-dată împotriva usturătoarei lecții ce i s-a administrat.